

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 3

2026

BO'LAJAK MAXSUS PEDAGOGLARNI INKLYUZIV FAOLIYATGA TAYYORLASHDA DO'STONA MUHITNI YARATISH

Dehqanova Muborakxon G'iyeziddin qizi

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti, doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida alohida ehtiyojli bolalarni o'qitishning pedagogik-psixologik asoslari hamda hamkorlikka asoslangan ta'limning ahamiyati yoritiladi. Ta'lim tizimidagi zamonaviy o'zgarishlar fonida barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish zarurligi asoslab beriladi. Shuningdek, do'stona muhitni shakllantirish orqali o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishini ta'minlash masalalari tahlil qilinadi. Inklyuziv faoliyatda maxsus pedagogning roli hamda alohida ehtiyojli bolalar va sog'lom tengqurlar o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishning pedagogik mexanizmlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus pedagog, alohida ehtiyojli bolalar, hamkorlikka asoslangan ta'lim, ijtimoiy moslashuv, do'stona muhit, teng imkoniyatlar, pedagogik-psixologik asoslar.

СОЗДАНИЕ ДРУЖЕЛЮБНОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СПЕЦИАЛЬНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ К ИНКЛЮЗИВНЫМ МЕРОПРИЯТИЯМ

Дехканова Муборакхон Гиёзиддин кизи

Национальный институт педагогики воспитания имени Кори Ниёзи, докторант

Аннотация

В статье рассматриваются педагогико-психологические основы обучения детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования, а также значение обучения, основанного на сотрудничестве. Обосновывается необходимость создания равных возможностей для всех учащихся в условиях современных изменений в системе образования. Анализируется роль формирования дружественной среды в обеспечении социальной адаптации и личностного развития учащихся. Особое внимание уделяется роли специального педагога и механизмам организации эффективного взаимодействия между детьми с особыми потребностями и их здоровыми сверстниками.

Ключевые слова: инклюзивное образование, специальный педагог, дети с особыми потребностями, обучение на основе сотрудничества, социальная адаптация, дружественная среда, равные возможности, педагогико-психологические основы.

CREATING A FRIENDLY ENVIRONMENT IN PREPARING FUTURE SPECIAL EDUCATORS FOR INCLUSIVE ACTIVITIES

Dehqanova Muborakxon G'iyeziddin qizi

Qori Niyoziy National Institute of Pedagogy of Education, Doctoral Student

Abstract

This article examines the pedagogical and psychological foundations of teaching children with special educational needs in inclusive education settings, as well as the importance of collaborative learning. It substantiates the necessity of creating equal opportunities for all students

in the context of modern educational transformations. The study analyzes how the formation of a supportive and friendly environment contributes to students' social adaptation and personal development. Particular attention is given to the role of special educators and the mechanisms for establishing effective interaction between children with special needs and their peers.

Keywords: inclusive education, special educator, children with special needs, collaborative learning, social adaptation, friendly environment, equal opportunities, pedagogical and psychological foundations.

Asosiy e'tiborimiz olayotgan jamiyatning bosh bo'g'ini albatta ta'lim sohasi hisoblanadi. Ta'limdagi o'zgarishlar, yangiliklar, erkinliklar va yutuqlar doimiy ravishda ijtimoiy tarmoqlarda ko'zni quvnatar xolda namoyon etilmoqda. Ta'lim tizimini keng qamrovda rivojlanishi jamiyatimizning rivojlanayotganidan dalolatdir. Turli yo'nalishlarda yoshlarning ta'limni chuqur egallashga harakat qilishlari, ulardagi motivatsion g'oyalar, qo'lga kiritgan yutuqlarni ko'rib demak kelajakka ishonch borligini bildiradi. Atrofimizda yana bir taraf xam borki insonni jamiyatni yana bir bora uyg'otishga chaqiradi. Albatta bu taraf alohida ehtiyojli bolalar ta'limiga e'tibor. Alohida ehtiyojli bolalar bilan olib borilayotgan ishlar, ularni tengqurlari bilan o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish, teng imkoniyatlar yaratish va ulardan oqilona foydalanishni o'rgatish eng asosiy maqsadimizdir.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iborat. Maktablar alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga pedagogik yordam olishida va kasbga yo'naltirishda har tomonlama yordam ko'rsatadi.

Zamonaviy, do'stona munosabatlar asosida faoliyat olib boradigan maktab o'qituvchilarining qiyofasi va ish olib borish uslubida katta ijobiy o'zgarishlar sodir bo'lishi talab qiladi. Dars jarayonining tarkibiy tuzilishidan tortib o'quvchilarning bilimini baholashgacha pozitiv, ijobiy munosabat, bolalarning imkoniyatidan kelib chiqadigan talab hukm suradi. Ushbu maqsadni amalga oshirishda albatta alohida ehtiyojli bolalarga ta'lim beruvchi mutaxassislarni tayyorlash tizimini malakali kadrlar bilan birgalikda yo'lga qo'yish muhim. Alohida ehtiyojli bolalarga faqatgina uning ota onasi yoki shifokorlar emas, maxsus ta'lim jarayonini hamda pedagogik-psixologik va ijtimoiy yordam beruvchi inson yani maxsus pedagog to'g'ri ta'lim jarayonini tashkil etishi va uni ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishiga yordam berishi mumkin.

Ma'lumki, har qanday pedagogik texnologiya ta'limning yangi loyihasini rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillariga asoslangan bo'lib, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilmog'i lozim. Shunday ekan o'qituvchi va o'quvchi, o'quvchi va o'quvchilarning hamkorligi, o'zaro muloqoti, bir- biriga ko'rsatadigan ta'siri, ya'ni insoniylik qirralarini shakllantirish, eng zamonaviy va milliy talablar asosida tashkil topishi lozim. Bunday do'stona munosabat jarayonida esa o'quvchilarning hamkorlikda ishlash malakalari shakllanadi.

Hamkorlikka asoslangan ta'limda o'quvchilar o'zaro fikr almashadilar, muomala qilish malakalari oshadi, har bir o'quvchi o'zi uchun, guruhi uchun, sinfi uchun javob berishga harakat qiladi, o'zaro ishonch va samimiy do'stona munosabat paydo bo'ladi, birdamlilik va hamjihatlilik kuchini, sinf uchun mas'uliyatni his qiladi, har bir o'quvchiga rahbarlik rolini bajarishi uchun imkon beriladi. Bunday maktabda o'quvchilar kamsitilmaydi, ularning ojiz tomonlari namoyish qilinmaydi, balki har biriga qobiliyati, ehtiyoji, kuchi va xohishi doirasida bilim olishlariga imkoniyat yaratiladi. Sinfda jismonan nogiron yoki imkoniyati cheklangan bolalarga qulaylik yaratilishi, bilim olish bilan birga hamkorlikda ishlash malakalarini rivojlantirishi va eng asosiysi ular jamiyatning to'laqonli a'zolari ekanligiga ishonch hosil qilinadi. Demak, bunday maktabda faoliyat ko'rsatadigan o'qituvchi quyidagicha fikrlay olishi lozim:

Do'stona munosabat zamiridagi inklyuziv ta'limning 5 ta asosiy elementlari:

1. Ijobiy o'zaro bog'liqlik. Sinfda o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatlari natijasida bir-biridan yordam so'rash, yordam berish, o'zaro qo'llab quvvatlash, juft- juft yoki guruhlarda ishlash natijasida ijobiy tomondan bir- biriga bog'lanish yuzaga keladi. Sinfdagi o'quvchilar bir-birlarining kamchiliklarini emas, balki yutuqlarini ko'rishga, tan olishga va hamma har xil bo'lishiga qaramay, teng ekanligiga alohida ahamiyat beriladi. Bu esa, albatta o'qituvchi tomonidan tashkil etilishi, targ'ib etilishi, qo'llab-quvvatlanishi zarur. O'quvchilar o'zining bildirgan fikri, munosabatiga tanqidiy qarash, o'rtoqlarining fikrlarini tinglab o'z fikrini o'zgartirishi uchun imkoniyat yaratiladi. Bunda o'quvchilar o'z bilganlarini bir-birlaridan yashirmaydilar, o'rtoqlariga bilganlarini o'rgatib o'z bilimni egallashga ko'maklashadilar. An'anaviy " ...sen o'zing bilib kelishing kerak edi, endi o'rtog'ingdan bilib javob berganing hisoblanmaydi) kabi yondoshish chekinib, bolalar bir – birlaridan o'rganib bilib olish uchun imkon yaratiladi. Chunki qay tarzda va kimdan va qachon o'rgangani emas, balki bilmaganini bilib javob bergani muhim deb hisoblanadi.

Yana shuni ta'kidlash joiz-ki, o'qituvchi yetkazib berolmagan ba'zi mavzularni o'quvchilar hamkorlikda bir-birlariga tez yetkazib bera oladi, ya'ni bola bolani tezroq tushunadi. Bunday muhitda va sharoitda kamol topgan yoshlar odamshinavanda, mehribon, atrofdagilarning ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olib yashaydigan bo'ladilar. Shunda sinfda ham, maktabda ham, uyda va mahallada ham barcha insonlar orasida do'stona munosabat paydo bo'ladi.

2. Mas'uliyatlilik. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish, o'zi uchun, sherigi, guruhi, sinfi uchun javob berish, vazifalarga mas'uliyat bilan yondoshish, "Bir kishi hamma uchun, hamma bir kishi uchun" mas'ullik hissini rivojlantiradi. Shu bilan birga sinfda o'zlashtirishi past bo'lgan, nogiron yoki imkoniyatlari cheklangan bolalarga ham mas'uliyat bilan yondoshishni bolalar o'z zimmalariga oladilar. Birinchi sinfga kelgan o'quvchi sinfda kimni ko'rsa, o'rganib, ko'nikib, moslashib boradi. Agar u o'qituvchining kimlargadir (nogiron yoki imkoniyati cheklangan bolalarga) boshqacha munosabat bildirayotganini ko'rsa-yu, buni tushunsa, u ham ertaga shunday munosabatda bo'ladi. Demak, asosiy mas'uliyat, o'qituvchi zimmasiga tushmoqda. O'qituvchidan katta mahorat va kuchli bilim egasi bo'lishi talab qilinadi, u bir vaqtning o'zida psixolog, valeolog hamda sotsiolog bo'lishi talab qilinadi. Shundagina sinfdagi bolalarning ta'limdagi barcha ehtiyojlari qondiriladi, ta'lim olish imkoniyati rivojlanadi. Ta'lim jarayoni juda murakkab, undagi, biz uchun arzimagan bo'lib tuyulgan narsa, vaziyat yoki voqelik ham butun jarayonga putur yetkazishi mumkin, sababi, bolalar juda ta'sirchan bo'lib: oddiy bir holatdan xursand bo'lishlari va qandaydir arzimagan deb o'ylagan so'zimizdan "sinib qolishlari" mumkin. Shuning uchun o'qituvchidan bollarning o'z qadr kiymatini anglashi, har bir inson alohida bir shaxs ekanligi, u boshqalar bilmaydigan narsalarni yaxshi bilishi va boshqalar uchun oddiy ko'rinadigan narsalarni bilmasligi mumkinligini anglatish muhimdir. Shunda ularda barchaning bilimiga, shaxsiga hurmat bilan qarash, bilmaganlarini tortinmasdan so'rab bilish, o'roqlari murojaat qilganda bilganini ishtiyoq bilan o'rgatish kabi ijobiy hislatlar shakllanadi. Buning uchun esa dars zamonaviy texnologiyalar asosida, interfaol usullarda, o'quvchilarning ichki imkoniyatlarini ochishga yo'naltiradigan vaziyatlar orqali tashkil qilinishi va olib borilishi talab qilinadi.

3. Yuzma-yuz o'tirish imkoni. Juft bo'lib, guruh bo'lib yoki umumiy sinfda ishlaganda o'quvchilar yuzma- yuz, ya'ni bir-birlariga qarab o'tirishlari kerak. Shunda ular o'zaro fikrlashib, bahslashib, qarorlar qabul qilishlari osonlashadi, bir-birini eshitish, tinglash malakalari shakllanadi. "Mehr ko'zda", maqolining asl mohiyatini, ya'ni bir biriga mehr oqibatli bo'lishi, aynan, o'zaro fikr almashish jarayonida bir-birining ko'ziga qarab o'tirishi bilan ham bog'liq bo'ladi. Demak, bitta parta atrofida turli rangdagi, turli jinsdagi, turli xarakterdagi va jismonan imkoniyatlari har xil bo'lgan bolalar o'tirishar ekan, bir- birlariga qarab o'tirishlari, ularning yaqinlashishlariga, do'stona munosabatga kirishishlariga imkoniyat yaratiladi. Shuning uchun,

turli fanlarda guruhlarini almashtirib, hammaning hamma bilan do'stlashishlariga sharoit yaratish lozim. An'anaviy sharoitda ba'zan bolalar maktabni bitirib ketgunga qadar ham bir-birlari haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lmaydilar. A'lochi bolalar faqat o'zaro do'stlashadi, yoki raqobatlashadi va birlari haqida hamma narsani bilishga intiladi. Imkoniyati pastroq bo'lgan bolalarni chetlab o'tishadi, ulardagi insoniy fazilatlar, alohida iqtidorlar borligini, ular ham havas qilsa bo'ladigan insonligini bilmaydilar. Darslar zamonaviy tarzda olib borilganda bolalar guruhlarda yoki juft bo'lib ishlaganida hamkorlik sharoiti vujudga keladi, bu jarayonda bolalar birgalikda ishlaydi va ishlarining natijasini hamkorlikda taqdimot qiladilar. Va bunday sharoitda bolalar har gal yangi tarkibdagi guruhlarda bo'ladi, yangi sinfdoshi bilan ishlaydi, shu tariqa ularda barcha bilan hamkorlik qilish, yaqinlashish imkoni ochiladi.

4. Ijtimoiy malakalar. Hamkorlikdagi faoliyat natijasida o'quvchilar bir-birlarining qobiliyatlarini aniqlay boshlaydilar, ya'ni kim rasm chiza oladi, kim tez yoza oladi, kim g'oyalar bera oladi va h.z. Bundan tashqari o'quvchilar juftlikda yoki guruhda ishlaganlarida bemalol gapira olish imkoniga ega bo'ladilar, (bu yerda o'quvchining gapini "To'g'ri" yoki "Noto'g'ri" deb baholanmaydi). Guruh bajargan ishni har bir o'quvchi butun sinf oldida taqdimot qilishi mumkin, har biri aytilgan fikrga qo'shimcha qilishi mumkin, xuddi shu vaqtda qolganlar tinch eshitishi kerak, demak ularda tinglash malakalari shakllanadi chunki bunday ta'lim jarayonida barchaning fikri barcha uchun qadrli, qimmatli hisoblanadi. Demak hamma o'quvchining imkoniyati, og'zaki nutqi rivojlanadi.

Ta'lim jarayoni har bir sinf jamoasi tomonidan tuzilgan muayyan tartib, qoida asosida amalga oshiriladi. O'quvchilar o'zlari o'qituvchilari bilan hamkorlikda joriy etgan tartib qoidaga barchaning amal qilishini o'zlari qat'iy talab qiladilar. Yangi yaxshi fikrlar qo'llab-quvvatlandimi, demak shu fikr egalarida o'ziga ishonch paydo bo'ladi: o'quvchilar o'zlari qaror qabul qila boshlaydilar, demakki shu qarorlarni himoya qila oladilar. Shunday qilib, o'quvchilar jamiyatda, mustaqil hayot kechirishda o'zlari uchun zarur bo'ladigan turli ijtimoiy malakalarga ega bo'ladilar.)

5. Baholash. Hamkorlik jarayonida o'quvchilar bir-birlarini kuzatadilar, nazorat qiladilar, demak baholaydilar ham. Albatta, o'qituvchi o'quv jarayonining boshqaruvchisi sifatida hammani kuzatadi, biroq o'quvchilarning fikr- mulohazalari inobatga olinishi shart. Bu jarayonda, har bir berilayotgan baho, ma'lum faktlar asosida tushuntirilishi va izohlanishi kerak.

Baholash jarayonida o'quvchilar o'zlari – o'zlariga baho berishlari ham mumkin. Bu holat ularning o'zlariga, tashqaridan nazar tashlashlariga, o'z hatti - harakatlarini nazorat qila olishlariga o'rgatadi. Davlat ta'lim standartlari mezonlari asosida o'quvchilar bilimini baholashda individual yondoshuv talab qilinadi, chunki inklyuziv sinflardagi o'quvchilar tarkibi shuni taqozo etadi.

Imkoniyatlari har xil bo'lgan bolalarning bilimlarini baholash mezonlari ham imkoniyatiga yarasha bo'lishi talab qilinadi. Masalan eshitish imkoniyati cheklangan bolalar bilimi maxsus talablar asosida baholanadi va sog'lom bolalarga qo'yiladigan talablardan farq qiladi, va huddi shunday aqliy faoliyatida muammosi bo'lgan bolalar bilimini baholashda, ko'rish, harakatlanish imkoniyati cheklangan va boshqa imkoniyatlari cheklangan bolalar bilimini baholashda ular bilimlariga qo'yilgan alohida talablarga tayaniladi.

Demak, bolaga nisbatan do'stona muhit zamiridagi maktabda pedagogika o'z vazifasini ijtimoiy va psixologik yo'nalishlar bilan integratsiyada olib boradi. Chunki, aynan shunday yondoshuv bolalarni ko'proq o'rganishga, bilimlarini amalda qo'llashga va sinfda sog'lom, do'stona muhitning yaratilishiga sharoit yaratadi. Shuning uchun hamkorlikka asoslangan ta'limni keng qo'llash maqsadga muvofiqdir. Hamkorlikka asoslangan ta'lim esa o'qitishning interfaol usullari orqali amalga oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Yangi O'zbekiston strategiyasi.-Toshkent, 2021. - 458 b.
2. R.Sh.Shomahmudova A.Berdiyeva "Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'limda o'qitish uslublari 2018
3. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova, Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. 2022. Zebo-print
4. D.S.Qaxarova, Inklyuziv ta'lim texnologiyasi, O'quv va metodik qo'llanmalar, Fan va ta'lim, 2014. Fan va texnologiya
5. F.U.Qodirova va boshqalar, Лечебная педагогика. 2022. Zebo-print
6. F.U.Qodirova, M.Jo'raxo'jayev, Uyda yakka tartibdagi ta'lim. 2022. Zebo-print.
7. Qodirova F.U., Sayfullayeva I.Q., Inklyuziv va korreksion ta'limda Art texnologiyalar, 2022 yil, ZEBO_PRINT
8. Qodirova F.U., Yunusova X.Sh., Inklyuziv va korreksion ta'limning filologik asoslari texnologiyalar , 2022 yil, ZEBO_PRINT
9. Abdullayeva G.S. MAXsus va inklyuziv ta'limda AKT, 2022 yil, ZEBO_PRINT.